

ПУБЛІКАЦЫІ

СЯРГЕЙ АСТРАВЕЦ

Апавяданне Быкава пра Быкава і Карпюка

Аляксей Карпюк быў у Гродне вельмі заўважным чалавекам. Чалавекам каларытным. І адзіным, па сутнасці, прازیкам. Даволі буйным, па беларускіх мерках. Гаворка пра канец 1980-х. Пра часы перабудовы, калі нарэшце дазволілі гаварыць і друкаваць. І ён гэтым скарыстаўся. Чалавек быў азартны, самастойны ў думках. Пачаў пісаць — як усё было. Калі прыйшлі Саветы ў 1939-м, ды як пасля вайны «парадкі» наводзіліся, як заганялі ў калгасы.

На той час пасада Карпюка нешта значыла — старшыня абласной арганізацыі Саюза пісьменнікаў. Ён прыносіў свае тэксты ў абласную газету «Гродзенская праўда», і рэдактар іх друкаваў, хоць любіў нагадаць на планёрцы, што ён «кандыдат у члены абкама партыі». А якраз Карпюку ў той час на гарадскіх партканферэнцыях даставалася за крытыку савецкай улады. І ад празмерна актыўных «ветэранаў вайны і працы». Я працаваў тады ў рэдакцыі абласной газеты, і ўсё гэта адбывалася на маіх вачах.

Чаму Карпюка друкавалі? Таму што ён быў вядомым пісьменнікам, меў аўтарытэт. І таму, што яго тэксты былі звычайна цвіком нумара.

Нечакана пра падзеі тых дзён нагадала сёння апавяданне Васіля Быкава, знойдзенае ў пісьменніцкім архіве. Яго надрукаваў пад назвай «У тую вясну...» часопіс «Дзеяслоў». Быкаў пісаў яго ў 1989 годзе, але не закончыў.

Пачатак твора, зрэшты, не зацягвае адразу. Герой быў у камандзіроўцы, захварэў, трапіў на два тыдні ў бальніцу, а пазней яму «мясцкам» «выбіў у аблсаўпрафе пуцёўку ў адзін з мінскіх беларускіх санаторыяў». Першая думка: якія яшчэ могуць быць мінскія санаторыі? Але спакваля Быкаў уцягвае сваім звычайным нібы аповедам, таму што змест выклікае цікавасць.

У санаторый жонка прывозіць яму апошнія нумары «Гродзенскай праўды». Што праўда, змест даволі нудны (за дзесяць год не памяняўся!): нарада ў абкаме, пастанова аблвыканкама наконт падрыхтоўкі да жніва. Але змены ўсё-ткі ёсць. На вочы трапляе новы крытычны тэкст Карпюка. Пра пасляваенную калектывізацыю на Гродзеншчыне. Расказчык чытае яго ў чарзе на працэдурі. Побач сядзе незнаёмы чалавек, просіць газету. І пачынаецца знаёмства.

Тэксты, якія друкаваў тады Карпюк у «Гродзенскай праўдзе», пазней выйшлі пад агульнай назвай «Развітанне з ілюзіямі». Аб чым ён пісаў? Напрыклад, пра нейкага таварыша Чыркова: праштрафіўся ў НКВД, паслалі ўмацоўваць ідэалагічныя кадры ў

педінстытуце. Письменнік не шкадуе адмоўных слоў: Чыркоў быў абмежаваны, але самаўпэўнены, у нячышчаных ботах са стаптанымі абцасамі. А Карпюк вучыўся на аддзяленні ангельскай мовы. Выкладчыцы былі добрыя, асабліва ён вылучаў Фаіну Квяткоўскую, што закончыла ўніверсітэты ў Львове і ў Шанхаі.

Часы былі сталінскія, канец 1940-х. Чыркоў кінуўся выкрываць «схаваных ворагаў». Сталін вучыў, што яны не абавязкова «з агіднай фізіяноміяй, з вялікімі зубамі», вось вам іншы тып — прыемная кабета, інтэлігентка! І зрабіў сваю справу: адразу дзвюх лепшых выкладчыц звольнілі, загадаўшы пакінуць прыгранічны горад за 24 гадзіны. А ў кабінёце англійскай мовы пазнішчалі плакаты.

Вось яшчэ адзін карпюкоўскі заглавак: «Класічны сталініст» і наступны — «Начны хапун». Ва ўніверсітэце знялі любімага студэнтамі рэктара Уласаўца, замяніўшы «п'яніцай і нікчэмнасцю». Арыштавалі пяць студэнтаў, затым яшчэ чатыры і выкладчыка Гайдучыка. А потым яшчэ некалькі чалавек, прозвішчаў якіх Карпюк не запамніў. Усіх абвінавацілі ў антыкалгаснай прапагандзе. Плюс для кожнага знайшлося індывідуальнае абвінавачанне. Адзін выключыў у інтэрнацкім пакоі радыёкропку, калі зайграў «Інтэрнацыянал», другі прызнаўся ў любові да замежнай акардэоннай музыкі, далі дзесяць год. Іншы пажартаваў на суботніку: ну вы, хлопцы, працуеце, як стаханаўцы!

Некалькі дзясяткаў проста выключылі з інстытута, што былі дзецьмі «ворагаў народа», а не казалі. Але ім пашанцавала, што не пасадзілі.

У апавяданні Быкава высвятляецца, што новы знаёмы расказчыка ведае пра Карпюка ўсё. Бо ён учорашні супрацоўнік КДБ. Спачатку трапіў на службу ў Сапоцкін, куды паслалі пасля педінстытута на працу Карпюка, затым ужо ў Гродне пільна сачыў за яго творчасцю і жыццём: творы не проста прачытаў, «амаль з алоўкам праштудзіраваў. Кожнае слова». Якраз за Карпюка зноў узяліся, хоць быў гарбачоўскі час «публічнасці і галоснасці», зноў прыціснуць хацелі. Расказчык адчуваў, што новаму знаёмцу хочацца нешта сказаць аб гэтым, як пачала раскручвацца новая справа супраць гродзенскага пісьменніка. Але агонь унутры былога кадэбіста хіба патух. Ён прызнаецца, што хварэе на рак, але лячэнне не дапамагае. І ў вачах чытача ён робіцца сам пацярпелым бокам.

Расказчык спрабуе ўраўнаважыць сітуацыю: «Карпюк таксама штось занямог. Ляжаў у бальніцы». Але чуе ў адказ: «Карпюка чорт не возьме. Здаровы, як бык! А што не п'е, не курыць... Ну, можа, трохкі з нервамі непарадак».

Запал у былога чэкіста супраць Карпюка яшчэ не прапаў, ён яшчэ выкрывае пісьменніка ў размове з выпадковым знаёмым па санаторыі. Але паступова пераходзіць з Карпюка на Быкава, які таксама «органам» не здаваўся надзейным чалавекам. І тут унутры апавядання паяўляецца сам Быкаў. Ён прыдумаў сабе даволі нечаканую ролю «публікатара» занатаванай са слоў расказчыка гісторыі.

Першы расказ публікатара датычыць супольнага выпадку з Карпюком. Карпюк загадваў агенцтвам «Інтурыст» на гродзенскім чыгуначным вакзале. Адночы па-межнікі «знялі з цягніка» аднаго ўдзельніка італьянскай турыстычнай групы, што вярталася з Ленінграда. У яго не было дакументаў. Праз некалькі дзён скрадзены ў Ленінградзе пашпарт знойдуць. А пакуль апекавацца замежнікам давялося Кар-

плюку. Ён паклікаў і Быкава. І Быкаву ўдалося запісаць ад яго патрэбныя выразы для сваёй італьянкі з «Альпійскай балады».

Так, пачаўшы з Карпюка, Быкаў паступова перайшоў да аповеду аб тым, як цкавалі яго самога. І засяродзіўся на гэтым. Аднак не закончыў апавяданне, у якое была ўкладзена праца пісьменніка. Як гэта бывае: не ўдалося адразу закончыць, а потым з'явіліся іншыя творчыя задумы, і жыццё не стаяла на месцы...

Напэўна, пазней Васіль Быкаў адчуў, што ўжо не зможа закончыць апавяданне так, як яму магло бачыцца спачатку. Праз тры гады Аляксей Карпюк памёр, у яго быў рак. А ў 2003-м не стала самога Васіля Быкава: таксама рак.

Рэальным публікатарам тэксту стала ўдава пісьменніка, Ірына Быкава, якая перадала знойдзены тэкст у рэдакцыю «Дзеяслова». «У тую вясну...» — прыклад таго, як пісьменнік ператварае жывую рэчаіснасць у мастацкую, дзейнічаючы нібы на мяжы жыцця і літаратуры.

486 лістоў да беларускай эміграцыі

Чытанне лістоў, тым больш калі іх амаль пяць соцень, бывае даволі аднастайнай справай. Але таксама пачынаеш адчуваць, што іх змест выбудоўваецца ў гісторыю. Гісторыю беларуса і беларусаў на чужыне, з заходняга боку ад жалезнай заслоны.

Адзін з вядомых дзеячаў пасляваеннай эміграцыі, супрацоўнік Радыё «Вызваленне» / Радыё «Свабода» Янка Запруднік выдаў пад адной вокладкай збор сваёй карэспандэнцыі 1950-х гадоў. Гэта супольнае выданне Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку і Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына». Аўтар зрабіў проста: друкаваў лісты на машынцы ў двух асобніках.

Большая частка напісана ў Мюнхене, дзе Янка Запруднік працаваў на радыё, якое пачаткова мела назву «Вызваленне», займаўся адначасова выпускам вядомай газеты «Бацькаўшчына» і марыў пра дысертацыю. Паступова вымалёўваецца вобраз чалавека, які сам сябе зрабіў. Адчуваеш, як складана было апынуцца ў сямнаццаць год уцекачом, закончыць у лагеры ў пасляваеннай Нямеччыне беларускую гімназію, затым працаваць у шахце ў Англіі, каб зарабіць на жыццё, на вучобу. Універсітэт у Бельгіі, у Лювэне. Нарэшце Мюнхен.

Міжволі параўноўваеш. Вось некалькі дзясяткаў хлопцаў і дзяўчат, якія стварылі ў Лювэне беларускую суполку. Большасць здолела закончыць універсітэт, але не ўсе. Адны засталіся ў Еўропе, іншыя падаліся за акіян, пераважна ў ЗША, асабліва студэнты і рабочыя з Бельгіі. А каго чакала Канада і нават Аўстралія. Па лістах адчуваецца, што існавала боязь, каб СССР не запатрабаваў вярнуць тых, хто ўцёк у 1944-м. У Штатах ці ў Аўстраліі, зразумела, можна было адчуваць сябе больш надзейна. Янка Запруднік, як вядома, меў іншае імя і прозвішча — Сяргей Вільчыцкі (паходзіў з Міра). Змяніў іх у 1946-м, каб быць менш заўважным. Там зрабіў не ён адзін. У 1955-м ён піша сябрам і знаёмым, што хоча атрымаць магчымасць пераехаць у ЗША. І хацеў бы па-ранейшаму працаваць на радыё, але гэта — як атрымаецца.

Праўда, размовы сярод астатняй моладзі ўзнікаюць і аб пераездзе ў Іспанію ці Партугалію, і нават у Афрыку.